

מועקת המודרניות

הספרייה להגות דמוקרטית:

מיכאל אורן – שישה ימים של מלחמה (עם הוצאת דביר)

ג'ון אליס – נגד הדקונסטרוקציה

פול ברמן – כוח והאידיאליסטים: מנהיגי מרד הסטודנטים בשלטון

אדריאן הייסטינגס – בנייתן של אומות: התנ"ך והיווצרות מדינות הלאום

סמואל הנטינגטון – התנגשות הציביליזציות

מיכאל וולצר – לאומיות ואוניברסליזם

איב שארל זרקא – פרט נאצי בהגותו של קרל שמיט

תומס סואל – יסודות הכלכלה: מדריך לאזרח

תומס סואל – עימות בין השקפות

אלן פינקלקראוט – בשם האחר: הרהורים על האנטישמיות שבפתח

מרטין לותר קינג הבן ואחרים – איציות ודמוקרטיה

הנרי קיסינג'ר – דיפלומטיה

הנרי קיסינג'ר – משבר: ניהול מדיניות החוץ במלחמת יום כיפור וביציאה

מווייטנאם

ארווינג קריסטול – מחשבות על השמרנות החדשה

נתן שרנסקי – בזכות הזהות: תפקידה החיוני בהגנה על הדמוקרטיה

נתן שרנסקי – יתרון הדמוקרטיה

© כל הזכויות שמורות

הספרייה להגות דמוקרטית

צ'רלס טיילור

מועקת המודרניות

מבוא אליעזר מלכיאל

תרגום פנינה זייץ

הוצאת שלם, ירושלים התשע"א

The Malaise of Modernity
Charles Taylor

עורכת סדרה: יעל חזוני
עורך התרגום: אבנר מולכו
עורכת לשון: כנרת עזריאל
הפקה: מרינה פיליפודי
סדר ועימוד: רונית גולדברג

© 2011

כל הזכויות של המהדורה העברית

שמורות למרכז שלם, רחוב יהושע בן נון 13, ירושלים

Copyright © 1991 by Charles Taylor and the Canadian Broadcasting Corporation

Published by arrangement with House of Anansi Press, Toronto, Canada

עיצוב עטיפה: אריקה הלבני

Cover Photo: "Bore Coffi Cymunedol," P.J. Crook (b.1945)/ Daniel Owen
Community Centre, Mold, Flintshire, UK/The Bridgeman Art Library/ASAP

CREATIVE

הפצה:

מרכז שלם, רחוב יהושע בן נון 13, ירושלים

טל' 560-5555 (02), פקס 560-5578 (02)

www.shalempress.co.il

דואר אלקטרוני: shalemorder@shalem.org.il

מסת"ב 0-73-7052-965-978 ISBN

דאנאקוד 496-1082

Printed in Israel

Translated with the support of the Canada Council for the Arts

Canada Council
for the Arts

Conseil des Arts
du Canada

תוכן העניינים

ז	מבוא מאת אליעזר מלכיאל
1	פרק א שלוש מועקות
10	פרק ב המחלוקת המגומגמת
19	פרק ג מקורות האותנטיות
24	פרק ד אופקים בלתי נמנעים
33	פרק ה הצורך בהכרה
42	פרק ו הגלישה לסובייקטיביזם
54	פרק ז המאבק נמשך
62	פרק ח שפות מעודנות
71	פרק ט כלוב ברזל?
83	פרק י נגד פיצול
93	תודות
95	הערות
104	מפתח

מבוא

מאת אליעזר מלכיאל

מה שאנו זקוקים לו אפוא איננו גינוי מכל וכל או הלל נטול ביקורת [אידיאל האוטנטיות]; גם לא שקלול מאוזן בקפידה. מה שאנו זקוקים לו הוא עבודה של שחזור, שבזכותה יוכל האידיאל הזה לסייע לנו לשקם את אורח חיינו. (עמ' 18)

כדי להשתתף ולהשפיע במחלוקת רבת־פנים זו, עלינו להבין את גדולתה של התרבות המודרנית, וכמוה גם את מה ששטחי ומסוכן בה. כדבריו של פסקל על יצורי אנוש, המודרניות מאופיינת בְּגֵרְנֶדוֹר (גדולה) ובמִיָּזָר (דלות). רק עמדה המאמצת אל חיקה את שתיהן מעניקה לנו תובנה לא־מסולפת של עידן זה, שאל אתגריו הגדולים עלינו להתעלות. (עמ' 92)

הפילוסוף הקנדי צ'רלס טיילור הוא אחד הפילוסופים רבי־השפעה בדורנו, והוא מראשי המדברים בדיון הפילוסופי על המודרניות. הספר שלפניכם נולד מסדרת הרצאות ששודרו בנובמבר 1991 ברדיו הקנדי, והוא יצא לאור בקנדה בסוף אותה שנה.¹ הפולמוס סביב

המודרניות, שהספר משתתף בו, חורג הרבה מעבר לעניינם של "פילוסופים מקצועיים" והוא נוקב ויורד לתשתיות קיומיות, אתיות ופוליטיות הנוגעות לכל אדם. העמקות והעוצמה האינטלקטואלית-רוחנית של טיילור תרמו רבות לעיצוב הדיון בעשורים האחרונים, והספר הנוכחי (וסדרת ההרצאות שהייתה הבסיס לו) פותח צוהר לנבכי השאלות גם לקורא המשכיל שאינו עוסק בפילוסופיה.

עיסוקו של טיילור בתרבות המודרנית בספר זה משקף את מקומו של טיילור במפת העמדות האתיות והפוליטיות המתנגשות ברום עולמנו. מלבד היותו קובע חשיבות לעצמו, הספר מִזְמֵן חרך הצצה גם להקשרים הפילוסופיים האחרים המעסיקים את טיילור, ומקנים לעמדתו בשאלות התרבות רוחב ועומק. מוטת הכנפיים הפילוסופית של טיילור רחבה, והיא משתרעת על פני תחומים פילוסופיים מגוונים. עם זאת, היא ניחנה בלכידות ובאורגניות, וכמה נימות יסוד שזורות בה לכל היקפה והופכות אותה לאריג אחד. אלה מבטאות את ראייתו האנושית, את חוֹנוֹ וְאוֹלֵי אָף את בשורתו. ראיית עמדותיו הפילוסופיות בתחומים אחרים בזיקתן לעמדתו בנידון דידן חושפת אפוא את התשתית הקיומית של העמדות ההן, ומעניקה גם להן רוחב ועומק מוספיים.²

אפתח בסקירת המהלך של טיילור בספר הנוכחי ממעוף הציפור, ומתוכה אמתח קווים אל משנתו הרחבה. אגב כך גם אמקם את עמדותיו לעומת אלה של יריביו ובני־שיחו בזירות השונות, ובפרט בזירה הפוליטית והאתית העכשווית.

בוויכוח אם התרבות המודרנית היא קללה או ברכה מעורבות, כמובן, שאלות של עובדה בשאלות של ערך – אפיונים היסטוריים של המודרנה, תולדות רעיונותיה, וחריצת משפט לגביהם. מתוך החוטים המרובים הנשזרים לרקמה העשירה של המודרנה, טיילור בורר שלושה: אידיאל ההגשמה העצמית, גישה אינסטרומנטלית מפוכחת כלפי סדרי הטבע והחברה, ואופיו הביורוקרטי והלא־אישי של הסדר החברתי המודרני. רוב פרקי הספר מוקדשים לאידיאל ההגשמה העצמית:

התובנות שטיילור מבקש להציע במהלכם באשר לאידיאל הזה קשורות בטבורן בגישתו הפילוסופית העקרונית, וביתר פרקי הספר הוא רומז לאופן שבו ניתן להחיל את הגישה הזאת גם על שני הנושאים האחרים. יש זיקה הדוקה בין שלושת הנושאים האלה. בעולם הקדם־מודרני, זהותו של היחיד נקבעה מתוך מקומו בחברה, והחברה עצמה וסדריה נתפסו כחלק מסדרי הטבע. הסדר הקוסמי הכולל־כל הובן כסדר מדרגי (הייררכי), ורבדיו היותר נחותים קיבלו את משמעותם (וכשמדובר באדם, את ייעודם ותכליתם, וגם את השראתם להתעלות) מן השגב והיפעה של רבדיו היותר גבוהים. המהפכה של המודרניות – המהפכה מדעית, פילוסופית וגם חברתית – ערטלה את העולם מקסמו.³ בכך היא גם שחררה את היחיד מכבליו של הקסם והעמידה לפניו את משימת חייו כמשימה אינדיבידואלית, המוטלת עליו; היא פוגגה את יחסי ההערצה, ההשתאות וההשגבה כלפי הטבע וכוננה תחתם יחס אינסטרומנטלי כלפיו; מעתה, עיקרה של תבונות הוא היכולת להתאים אמצעים להגשמה יעילה ואפקטיבית של מטרות שהן פרי החלטה אנושית. בהעמידה את התבונה האינסטרומנטלית ביסוד החיים החברתיים הביאה המהפכה לכינונם של מנגנוני כוח חברתיים אדירים, לא־אישיים, שהיחיד מגלה כי הוא חסר אונים לעומתם (הסוציולוג מקס ובר טבע עבורם את הדימוי המאלף "כלוב ברזל").

גישתו הפילוסופית העקרונית של טיילור לבידור טיבה וערכה של המודרניות באה לידי ביטוי בתמציתיות באופן שבו הוא מציג את האתגר הפילוסופי כעבודה של שחזור (כך מכנה אותו טיילור כמובאה שהבאתי בראש דבריי). אידיאל ההגשמה העצמית, שעל ערכו נחלקים המגנים והמהללים, התעצב וצמח בתהליך היסטורי ארוך. למרות מודרניותו המובהקת, יש לו שורשים בתפיסות קדם־מודרניות של שלמות אנושית; והוא עבר גלגולים רבים גם בתקופה המודרנית. לחשיפת גלגוליו של הרעיון יש כמובן חשיבות היסטורית, אך עיקר חשיבותה של עבודת השחזור אינו הפן ההיסטורי גרידא: השורשים ההיסטוריים הם גם פנים שונות של האידיאל, וחשיפתם היא מעין תזכורת מעוררת לממדים מודחקים של כוח המשיכה המוסרי שלו.

עבודת השחזור מגלה באידיאל פנים אידיאליות, ומבחינה זו נקודת ראותה היא אוהדת וחובבית; אך יש בה גם מנוף לביקורת: מימושים מסוימים של האידיאל נחשפים בעבודת השחזור כמימושים שמעוותים, מסלפים או מחטיאים את בשורתו העמוקה. ביקורת מעין זו אינה ביקורת חיצונית, שבה המבקר משליך את ערכיו שלו על התופעה שהוא מבקר ושופט אותה מנקודת ראות שאינה שלה. הביקורת הצומחת מתוך עבודת שחזור נאחזת ביומרותיה ובשאיפותיה של התופעה עצמה, וחושפת מתוך תוכה אי־התאמה בינה לבין עצמה.⁴

אידיאל ההגשמה העצמית – המסתעף ממעמדו המיוחד של האינדיבידואל בעידן המודרני – צומח ועולה עם התפוררותם של אופקיי־משמעות נִצְחִים, החרותים בטבעם של הדברים. מטרות חיו וייעודו של האדם – אותם הישגים שבהשיגו אותם הוא משיג את השלמתו ושלמותו – אינם יכולים עוד "להיקרא" מפניה הנצחיים של המציאות וממקומו של האדם בתוך "שרשרת ההוויה הגדולה". הם גם אינם נתונים מראש, אחת ולתמיד, נגזרים מעצם טבעו כאדם. שלמותו של אדם אינה עוד שלמותו כאדם, אחד מיני רבים, אלא שלמותו המיוחדת כיחיד מיוחד. סיבוב־הציר הזה בתוכן הוא מניה וביה גם סיבוב־ציר בצורה (או במדיום). לחשיפתם של אופקיי־משמעות הקבועים והקיימים ומשותפים לכל נחוצה הייתה התלמדות והתחנכות בחכמת הדורות המשותפת. המסורת היא שנתנה בידינו את השפה לפענוחם ואת תיבת התהודה לרטיטת צליליהם בנפש, ושפת המסורת ועולמה היו בסיס משותף ושווה לכל.⁵ בעידן המודרני, לעומת זאת, התפוגגו עם אופקיי־משמעות הנצחיים גם מערכי המושגים הנגישים לכל שאפשרו את חשיפתם. מעתה יש ליצירתיות האנושית תפקיד מכריע ובלתי ניתן לביטול בחשיפתם של אופקי משמעות, ערכים ומקורות הראה. שפת התיאור והביטוי של התוכן המקורי – היא עצמה חייבת להיות מקורית; התוכן הייחודי חייב להשתבר ולהדהד בתוך המנסרה האישית והסובייקטיבית. להבעתו של התוכן הייחודי, להגדרתו ולעצם התבררותו נחוצה יצירתיות מושגית ולשונית; נחוץ מה שטיילור מכנה "שפה מעודנת" – שפה שטרם היתה לא נמצאו

בשבילו (בשביל התוכן הזה, בשביל רובדי המציאות האלה) מילים הולמות.

המעמד הרם שהקצתה הרומנטיקה לאמן ולאמנות (מוטיב אחד במהלכו העשיר של טיילור), מקורו בהכרה ששפת האמנות – וליתר דיוק שפות האמנות – עשויה להדהד בנפש מְמדי מציאות נשגבים ומפעימים, שאינם יכולים להיגלות בשפת יומיום פרוזאית. הרגישות האמנותית, המגולמת בלשון האמנות (המילולית או הפלסטית), מכוננת פרספקטיבה ייחודית על העולם, פרספקטיבה שמה שנגלה מתוכה אינו עשוי להיגלות מפרספקטיבות אחרות. השפה האמנותית אינה שפה פרטית שאיש מלבד האמן אינו יכול להבינה – וכוחה הפומבי יוכיח – אבל היא גם אינה שפה מוסכמת ומקובלת (לפחות מלכתחילה), והיא טבועה בחותם של יצירתיות וחדשנות. יש בה בהכרח גם יסודות אישיים ואף אידיאליסטיים. יצירתיותו של אמן היא בעיני הרומנטיקנים (ובמורשת הרומנטית שבמודרנה) מודל ליצירתיותו של כל יחיד בהכוונת חייו. ערכיו, מקורות השראתו ומטרות חייו של האדם – כל אדם ואדם – לא יתגלו לו אם לא יפלס את דרכו המיוחדת אליהם. השתמעות חשובה מדברים אלו היא שעצם ערכיו, מקורות השראתו ומטרות חייו של אדם יתגונו בגווני יצירתיים ואידיאליסטיים. גם אם אקדיש את עצמי ואת חיי להושיע חלכאים ונדכאים – ערך קלאסי מוכר מקדמת דנא – יהיה עליי למצוא את דרכי המיוחדת לעשות זאת; האידיאל הזה מתממש, מקבל ממשות וקונקרטיות, באופן ייחודי בחייה של האם תרזה, בחייו של רבי אריה לוי, ובחייו של כל יחיד ויחיד שיכוון את חייו לאורו.

אופקים של משמעות ומקורות השראה נחוצים להכוונת חייו של אדם ולהענקת טעם להם גם בימינו, לא פחות מכפי שהיו נחוצים בעבר, והאידיאל המודרני של מימוש עצמי מניח אותם ונשען עליהם לא פחות משנשען עליהם האידיאל הקלאסי של מימוש אנושי. תורף הטיעון הביקורתי הצומח מעבודת השחזור של טיילור הוא האבחנה שאופקים של משמעות, מקורות של השראה, ערכים מדריכים, אינם יכולים להיות פרי הכרעה שרירותית שיוצרת אותם יש מאין. הכרעה

כזאת, כזריקת מטבע, היא סתמית, וסתמיותה תדבק גם בסולם הערכים שהפור נפל עליהם. מקורות של השראה וערכים מדריכים גם אינם יכולים להיות ביטוי של רציותיו המזדמנות של האדם, אותן רציות שהוא מוצא את עצמו רוצה דהיפקטו, כדבר שבעובדה פסיכולוגית גרידא.⁶ אדם יכול לשאוב השראה ולקבל הדרכה רק מאידיאלים שבהם הוא מוצא ערך, ולא מ"אידיאלים" שהוא מוציא.⁷ אם בהכרעותיו של אדם על דרך חייו הוא אינו מושפע זה כבר מכוח המשיכה של ערכים מסוימים, כך שהכרעותיו הן היענות לאופקי משמעות המתקיימים מלכתחילה, לא יהיה למטרות, ליעדים ולערכים שבחר המשקל המוסרי הדרוש כדי להעניק משמעות לחייו. בפרט, אין די בעובדה שהכרעתו היא חופשית, שהוא אשר הכריע לכיוון זה או זה, כדי להפוך אותה להכרעה על דבר בעל ערך שיכול להאציל מערכו על חייו ופעולתו.

הפועל היוצא מאבחנה זו הוא, שאידיאל המימוש העצמי אינו יכול לכפור, מבלי לבגוד בתכליתו הפנימית, באופקים ריאליים של משמעות ושל ערך, שבהם האינדיבידואל עשוי למצוא טעם וכיוון לחייו. האישי, הסובייקטיבי, המקורי והאידיוסיןקרטי – סימני ההיכר של המימוש העצמי – הם מאפיינים של נגישות לאופקים בעלי משמעות ריאלית; אופקי המשמעות האלה אינם מקבלים את תוקפם, אינם יכולים לקבל את תוקפם, מעצם הכרעתו של האינדיבידואל; הם גם אינם יכולים לקבל את תוקפם מעצם העובדה שהאינדיבידואל החליט עליהם בעצמו (כאילו היה בכוח ייחודו כאינדיבידואל, ובכוח הערך שיש לחירותו ולאוטונומיה שלו, להקנות ערך לתוכני הכרעותיו האוטונומיות). מימוש עצמי עניינו שהאינדיבידואל נענה בבחירתו האישית, הייחודית והמקורית, לכוחם של אופקי משמעות שמעבר לעצמו, ומקנה להם גוון וקונקרטיות משלו.⁸

את סוג הטיעון שטיילור מציע כאן אכנה "טרנסצנדנטלי".⁹ נקודת המוצא של טיעון טרנסצנדנטלי היא אמונותינו הבסיסיות, ובמקרה דנן, אמונותינו – ושאירותינו – הבסיסיות לגבי עצמנו ועצמיותנו. אמונותינו הבסיסיות אינן תמיד (ואולי אף פעם אינן) בהירות ושקופות לנו עד תום, והבהרה שלהן עשויה להפתיע אותנו ולגלות לנו אמיתות

לגבינו ולגבי העולם – אמיתות שלא שיערנו כי אנו מחזיקים בהן.¹⁰ טיעון טרנסצנדנטלי אינו אלא הבהרה מעין זו.

בטיעון הטרנסצנדנטלי שלפנינו טיילור חושף את התנאים הנחוצים לחיים בעלי משמעות, שאידיאל ההגשמה העצמית מתיימר לפלס דרך אליהם. הטיעון חושף "מבפנים", מתוך עצם האידיאל של ההגשמה העצמית, את אי־מספיקותו של העצמי לעצמו, את אי־יכולתו להקנות לחייו ערך מתוך עצמו, כל זמן ש"עצמו" זה נתפס במבודד מאופקי משמעות וערך ממשיים המתקיימים וידועים לו זה כזה. אין בזה כדי למעט מכוחו של אידיאל ההגשמה העצמית, אך יש בזה כדי להראות שמיושים מסוימים שלו מכשילים את עצם מגמתו ויומרתו הפנימיות. טיילור שותף לדאגתם של המחרפים ומגדפים את האידיאל, המצביעים על הרדידות והנרקיסיות ששכמה מגילוייו העכשוויים נגועים בהם: באלה, החתירה למימוש עצמי לובשת פנים של התנכרות למטרות רחבות, השתמטות מן המחויבות לתיקון עולם, היחלצות מזיקות אישיות, והצטמצמות העצמי לדל"ת אמותיו הפרטיות והאגוצנטריות. אבל בניגוד למוקיעי האידיאל, טיילור רואה ברדידות ובנרקיסיות לא קלקלות ופגמים של האידיאל עצמו אלא הכשלות עצמיות שהוא סובל מידיהם של חסידים שאינם מבינים אותו לאשורו. כביקורת פנימית, ביקורתו (בהקשר זה לפחות) אינה מוסרית: טיילור אינו מדבר בשםם של הערכים הרחבים יותר הנמצאים מקופחים בסביבה הרוחנית הנרקיסית, אלא בשמו של אידיאל המימוש העצמי עצמו: העצמי הנרקיסיסטי המצומצם הוא עצמי מרושש, וחייו סובכים באפס השראה סביב עניינים טריוויאליים קטנים וקטנוניים.

בביקורת הפנימית שטיילור עורך לאידיאל המימוש העצמי כרוכים זה בזה תיאור של התופעה העומדת על הפרק – חיי אדם בעיצובם התרבותי־רוחני – חשיפה של עומקים נסתרים ומגמות פנימיות, ובחינת גלגולים שונים של התופעה לאור מגמותיה הפנימיות. עבודת שחזור ממין זה יוצאת מתוך ההנחה שהתופעה היא אכן רב־ממדית, ושמשום כך היא מאפשרת וגם דורשת "תיאור מבין" החודר לנבכייה הפנימיים, ומאתר בתוכם את נקודת המשען הארכימדית הערכית

הנחוצה לביקורת. עבודת השחזור שטיילור עורך בספר שלפנינו נשענת על תפיסה זו של חיים אנושיים, ובפרט על תפיסה של עצמיות אנושית ופעולה אנושית, תפיסה שפיתח בהרחבה במקומות אחרים (בהשפעת הגל ותוך פרשנות של הגותו).

כותרת הולמת שטיילור טבע לה היא, שהאדם הוא "חיה המפרשת את עצמה". בחייו ובפעולתו הוא תמיד מכוון כבר כלפי מטרה, מגמה, תכלית, וחייו ופעולותיו יש להם אפוא משמעות מסוימת, פשר, רצינות; להבנתו העצמית ככל שלב – להבהרות ולפענוחים המפותחים שהוא מציע למטרותיו ולתכליותיו (וכך לביטוי עצמיותו) – יש מעמד מכוון בעיצוב חייו ובהתנהלותו. הבנה עצמית זו פועלת בחשיבתו המעשית ובהכרעות שהוא מכריע; אבל היא אינה נהנית מחסינות מפני טעות. היא מתיימרת לקלוע לאמת הריאלית ולהבין את העצמי כמו שהוא באמת, היא מתיימרת לפענח נכוחה את הפשר ואת הרצינות שכבר מכתבים את כיוונם של החיים, והיא עלולה גם להחטיא אותם. כאשר היא מחטיאה אותם – כאשר ההבנה העצמית לקויה והאדם שבו בהסתרה עצמית או בהונאה עצמית – ההחטאה אינה רק טעות תיאורטית: בגלל המעמד המכוון שיש להבנה העצמית בעיצוב החיים ובהכוונתם, הבנה עצמית לקויה מולידה החטאה בחיים עצמם. אדם ששרוי בהונאה עצמית מכשיל בהכרעותיו ובפעולותיו את מטרותיו שלו.

הכותרת "האדם הוא חיה המפרשת את עצמה" מקפלת אפוא בתוכה את המורכבות והרב־ממדיות שכרכתי בעבודת השחזור: בתמונה זו, אדם עשוי לפרש באופן לא־נכון – בחשיבתו הרפלקטיבית ובעצם חייו – את האידיאל המדריך אותו (ופירוש הדבר שהאידיאל המדריך אותו עמום, הוא אינו בהיר לו דיו); הפרשנות הכוזבת של האידיאל משפיעה על מציאות חייו ומעצבת אותה; ונפתח פתח לפרשנות נכונה יותר, נוקבת יותר, של האידיאל, ומכוחה גם לביקורת פנימית על פרשנותו ועל אורח חייו.

בתמונה זו, פרשנות אינה רק מפעל תיאורטי או עיוני, אלא גם היבט מתמיר של הקיום עצמו. וכשם שפרשנות מוטעית משבשת את

מימושו הראוי של האידיאל, פרשנות נכונה עשויה לפלס לו דרך. הלקח שמשמע מכך לגבי מעמדו של הטיעון הטיילורי הוא ברור: פרשנותו של טיילור לאידיאל המימוש העצמי נטועה בלב לבה של ההתהוות התרבותית העומדת לדיון. ואכן, טיילור מבליט בדיונו במודרניות בספר שלפנינו את כוחה של עבודת השחזור העיונית-פילוסופית לעצב את המציאות הפתוחה, לפתוח אופקים למימוש נכון יותר של אידיאל המימוש העצמי ("נכון יותר" במונחיו של האידיאל עצמו). בחריצת משפט על אידיאל המימוש העצמי, ועל המודרנה בכלל, איננו מחוויים דעה זו או אחרת על מצב עניינים גמור וחתום; אנו משתתפים בתיקון עולם. הגיגינו אינם הרהורים בטלים על מציאות שנעה במעגלה באופן אינרטי-דטרמיניסטי: הם משנים. יש יסוד לראיית השחורות של המקטרגים שרואים באידיאל חגיגה נרקסיסטית ריקה, שכן אין ערובה למימושו הנכון; יש גם יסוד לשמחת המשבחים הרואים בו העצמה וחופש, שכן מדובר באידיאל במלוא מובנה הנורמטיבי של המילה. אבל לא בספקולציה עסקינן אלא באג'נדה רוחנית: חשיפת היסודות וראייה בהירה של האידיאל הן אמצעי למימוש נכון ומלהיב שלו. ובמילותיו של טיילור: "אם אותנטיות היא היותנו נאמנים לעצמנו, החזרתה לחיים של 'תחושת הקיום' שלנו, נוכל אולי להשיג אותה בשלמותה רק אם נכיר בכך שתחושה זו מחברת אותנו למכלול רחב יותר. אין זה מקרי, כנראה, שבתקופה הרומנטית, הראייה העצמית ותחושת השייכות לטבע היו מחוברות זו לזו. על אבדן תחושת השייכות לסדר המוגדר ציבורי יש לפצות, אולי, באמצעות תחושה חזקה יותר, פנימית יותר, של חיבור".

(עמ' 70)

הניתוח הפרשני-ביקורתי-מתמיר שטיילור מציע לאידיאל המימוש העצמי נועד אפוא לשחזר את מה שקיפחה פרשנות מעוותת שלו – אופקי משמעות שהאינדיבידואל מצוי מלכתחילה בשדה הכוח שלהם, שבתוכו הוא נע, שדה כוח החורג מן האינדיבידואל עצמו (במובן זה שתוקפו של שדה הכוח אינו נובע מבחירותיו אלא הוא-הוא המעניק תוקף לבחירותיו). אם כן, חשיפת אופקי המשמעות המודחקים (הוא

מכנה אותם "מסגרות שאין להימלט מהן"¹¹ משרתת כאן את טיילור שירות כפול. ראשית, היא מתפקדת כתרופה מפני צמצום האופקים המוסריים של העצמי, שמביא למעשה לטריוויאליזציה של אידיאל ההגשמה העצמית; שנית, היא מתפקדת כמנוף לקעקועה של תמונת עולם רלטיביסטית, שלפיה עמדות ערכיות שונות נעות כל אחת במעגלה שלה באשר כולן מיוסדות בהכרעה חופשית של הסובייקט. בתמונת עולם רלטיביסטית אין מקום לדיון רציונלי בשאלות של ערך; לעומת זאת, בתמונת העולם החלופית שטיילור מעמיד, העמדות הערכיות השונות מחויבות כולן לאופק מוסרי ריאלי, ומכוחו אפשריות שיחה רציונלית, ביקורת והפריה הדדית, וגם תמורה. אפיינתי לעיל את המהפכה המודרנית כסיבוב של ציר, מהאונברסלי והמופשט אל היחיד והקונקרטי; השחזור של טיילור משמר את הסיבוב הזה, אך מבקר גרסאות שלו המציגות את האינדיבידואל כמספיק לעצמו וקובע כי הן מסולפות. גם אם הקונקרטיזציה של האידיאלים המופשטים בחייו הקונקרטיים של יחיד קונקרטי מקבלת עתה מרכזיות שלא הייתה לה בעבר (מה שקראתי תוכן), וגם אם ליצירתיותו של היחיד יש מעתה משקל חסר תקדים בהבהרה ובפיתוח של האידיאלים האלה (מה שקראתי צורה), האינדיבידואל אינו מייצר אותם מתוך עצמו, אלא נפתח אליהם ונענה לכוחם.

התפיסה של הסובייקט כמי שמחולל בעצמו את אופקי המשמעות שלו, תפיסה שטיילור מבקר, משליכה גם על הבנת הזיקה בין יחיד לחברה. בעיני אקזיסטנציאליסטים – ויש לזה שורשים עמוקים במסורת הדתית וברומנטיקה – החברה ואורחותיה מייצגות את ההמוני והסתמי, והסובייקט נעשה יחיד אותנטי רק במידה שהוא מתבדל ומפקיע את עצמו ממנה.¹² אבל כשם שאין בכוחו של סובייקט לכונן מתוך עצמו את אופקי המשמעות שלו, כך אין בכוחו לכונן מתוך עצמו את זהותו העצמית. ובעצם אלו הם שני פנים של מכלול אחד. זהות, עצמיות והבנה עצמית¹³ אינן בור המתמלא מחולייתו והן אינן צפות בחלל הריק.¹⁴ כור ההיתוך של ההבנה העצמית של היחיד הוא הקהילה והתרבות שבתוכן ולעומתן הוא מתעצב, בתחילה באופן פסיבי

ואחר כך בהשתתפות פעילה. דרכן הוא לומד להעריך צורות קיום אחדות ולראותן כצורות חשובות ואף נשגבות, ואילו אחרות הוא לומד להחשיב כצורות נחותות או בזויות; מהן הוא קונה (באמצעות השפה) את המושגים ואת הקטגוריות שבהם ישרטט את החלופות העומדות לפניו, ובהם ינסח את שאלותיו ואף את דברי הערעור שלו: "איש אינו רוכש בעצמו את השפות הדרושות לשם הגדרה עצמית. אנו לומדים להכיר אותן באמצעות המגע שלנו עם אנשים אחרים החשובים לנו – אלה שג'ורג' הרברט מיד קורא להם 'אחרים משמעותיים'" (עמ' 25).¹⁵ הקהילה והתרבות אינן חיוניות רק לצמיחתה של האישיות – הן ממלאות תפקיד חשוב גם בקיומה המתמשך כאישיות בעלת זהות מוגדרת. זהות הרי אינה עניין לקביעה ולהיקבעות חדיפעמית, ועצם עניינה הוא תהליכי: בירור רפלקטיבי של חיים שנחיים זה כבר, של פעולות ומעשים ורגשות ומחשבות שמשמעותן גולמית ועמומה, והטמעה חוזרת של תובנות הרפלקציה בהקשרי חיים חדשים, קונקרטיזציה מתמידה שלהם. התהליך הזה אינו מתקיים בדל"ת אמותיה של תודעה מספיקה לעצמה, אלא בדיאלוג עם נקודות ראות חיצוניות המאשרות או מפריכות את הדימוי העצמי, נותנות לו תוקף או חושפות את נביכותו. משמעו של כל זה הוא שהיותו של העצמי מפולש ופתוח למה שמעבר לעצמו – בהקשר הסוציולוגי הכוונה לקהילתו ולתרבותו – חיונית לעצם זהותו.

כלב פילוסופיית העצמי של טיילור מונח כאמור העיקרון (ההגליאני) שעצמיות אינה מעין נתון נָצָח, קבוע ועל־זמני, אלא התהוות דינמית, שגלגוליה ההיסטוריים האובייקטיביים והבנתה העצמית הסובייקטיבית משמשים בה בערבוביה, וליתר דיוק במתח דיאלקטי, תוך שהם מתנים זה את זה ומפריים זה את זה. עבודת השחזור של אידיאל ההגשמה העצמית, שטיילור עושה בספר שלפנינו, היא אבן אחת בפסיפס השחזור שעשה טיילור לעצמי המערבי המודרני בספרו המונומנטלי מקורות העצמי.

פרק א

שלוש מועקות

ברצוני לכתוב כאן על כמה מן המועקות של המודרניות. כוונתי בכך למאפיינים של התרבות ושל החברה בנות־זמננו שנתפסים כאבידה או כשקיעה, אפילו כאשר הציביליזציה שלנו ממשיכה "להתקדם". לעתים התחושה היא שבמהלך השנים האחרונות או הדורות האחרונים – מאז מלחמת העולם השנייה, או שנות החמישים, למשל – מתחוללת שקיעה בעלת חשיבות. ולעתים מורגשת תחושת האבדן ביחס לתקופה היסטורית ארוכה הרבה יותר: העידן המודרני כולו מאז המאה השבע־עשרה נתפס פעמים רבות כמסגרת זמן של שקיעה. ואולם, אף על פי שטווח הזמן עשוי להשתנות במידה רבה, התמות השונות העוסקות בשקיעה מתלכדות במידת מה. אלה הן בדרך כלל וריאציות של מנגינות מרכזיות מסוימות. ברצוני להבליט כאן שתי תמות מרכזיות כאלה, ולהוסיף אחר כך תמה שלישית הנובעת במידה רבה משתייהן. שלוש התמות האלה אינן ממצות בשום אופן את הנושא, אולם הן נותנות מושג של ממש על מה שמטריד ומבלבל אותנו ביחס לחברה המודרנית.

הדאגות שאדבר עליהן מוכרות מאוד. אין צורך להזכירן לאיש; אנו דנים בהן, מקוננים בשלהן, קוראים עליהן תיגר ומתווכחים עליהן ללא

הרף בכל אמצעי התקשורת. זה נשמע אולי כנימוק מדוע לא להוסיף ולדון בהן. אולם אני מאמין שהיכרות רבה זו טומנת בחובה מבוכה, שאיננו מבינים אל נכון את התמורות הללו המדאיגות אותנו, שהדיון השגור עליהן למעשה אינו מייצג אותן נאמנה – וגורם להבנה שגויה של דרכי ההתמודדות עמן. התמורות המגדירות את המודרניות מוכרות היטב אך גם מבלבלות, ובשל כך כדאי להמשיך ולדבר עליהן.

(א) המקור הראשון לדאגה הוא האינדיבידואליזם. כמובן, אינדיבידואליזם הוא גם שמו של מה שאנשים רבים מחשיבים להישג הגדול ביותר של הציביליזציה המודרנית. אנו חיים בעולם שבו לאנשים יש זכות לבחור לעצמם את תבנית חייהם, להחליט על פי מצפונם אילו אמונות לאמץ, ולקבוע את צורת חייהם במגוון דרכים שלאבותיהם לא ניתנה השליטה בהן. זכויות אלו מוגנות בדרך כלל בידי מערכות החוק שלנו. באופן עקרוני, אנשים כבר אינם קרבן לדרישותיו של סדר מקודש-לכאורה שהוא חיצוני להם.

מעט מאוד אנשים מבקשים לוותר על הישג זה. אמנם רבים סבורים שהוא עדיין אינו מושלם, שסדרים כלכליים או תבניות של חיי משפחה או מושגים מסורתיים של הייררכיה עדיין מגבילים יתר על המידה את חירותנו להיות אנו עצמנו. אולם יחסם של רבים מאתנו לאינדיבידואליזם אינו חד-משמעי. החירות המודרנית הושגה בזכות השתחררותנו מאופקים מוסריים ישנים יותר. אנשים ראו עצמם כחלק מסדר גבוה יותר. במקרים מסוימים היה זה סדר קוסמי, "השרשרת הגדולה של ההווה", שהאנשים מיקמו בה את עצמם במקום הנאה להם בינות למלאכים, לגופים שמימיים ולשותפינו, היצורים שוכני הארץ. סדר הייררכי זה של היקום השתקף בהייררכיות של החברה האנושית. אנשים היו לכודים לא פעם במקום נתון, בתפקיד ובעמדה הנאותים להם, שסטייה מהם כמעט שלא עלתה על הדעת. החירות המודרנית באה לעולם דרך הערעור על סדרים כאלה.

הסדרים הללו הגבילו אותנו, אולם בו בזמן גם העניקו משמעות לעולם ולפעילויות של החיים החברתיים. הדברים הסובכים אותנו לא היו רק חומרי גלם בכוח או כלים שישמשו אותנו במשימותינו, אלא

הייתה להם משמעות שנתן להם מקומם בשרשרת ההוויה. הנשר לא היה סתם עוד עוף אלא שליטה של ממלכה שלמה של בעלי חיים. הוא הדין גם לגבי הפולחנים והמוסכמות של החברה – הייתה להם יותר מאשר משמעות אינסטרומנטלית. הערעור על הסדרים הללו כונה "הסרת הקסם" מהעולם. יחד עמה איבדו הדברים חלק מפלאיותם.

במהלך המאות האחרונות מתנהלת מחלוקת ערה ביחס לשאלה אם אמנם היה זה דבר טוב. אולם לא בכך אני מבקש להתרכז כאן. אני מבקש לבחון את מה שהיו שראו כהשלכות על החיים האנושיים ועל משמעותם.

שוב ושוב הובעה הדאגה שלצד אבדנם של אופקי הפעולה החברתיים והקוסמיים הרחבים יותר, איבד האינדיבידואל דבר מה חשוב. אחדים תיארו זאת כאבדן הממד ההרואי של החיים. לאנשים אין עוד מושג של מטרה נעלה, של משהו הראוי לכך שיקריבו את חייהם למענו. אלקסיס דה־טוקוויל התבטא כך לעתים במאה שעברה, כשדיבר על "הנאות קטנות והמוניות" שאנשים נוטים לבקש בעידן הדמוקרטי.¹ במילים אחרות, אנו סובלים מהעדר תשוקה. קירקגור ראה את העת החדשה במונחים אלו. "האדם האחרון" בהגותו של ניטשה מצוי בשפל המדרגה של שקיעה זו; לא נותרה בו שום שאיפה זולת השאיפה ל"נחת רוח עלובה".²

אבדן המטרה הזה נקשר להצטמצמות. אנשים איבדו את המבט הרחב יותר מפני שהתמקדו בחייהם האינדיבידואליים. השוויון הדמוקרטי, אומר טוקוויל, מושך את האינדיבידואל להתכנסות פנימה, וההתכנסות הזאת – "בסופו של דבר היא עלולה לכלוא אותו בכדידות של לבו".³ במילים אחרות, צדו האפל של האינדיבידואליזם הוא ההתמקדות באני, אשר משטחת ומצרה את אופקי חיינו, עושה אותם דלים יותר במשמעות ואדישים יותר ביחס לאחרים או לחברה.

דאגה זו צפה ועולה שוב לאחרונה ביחס לפירותיה של "החברה המתירנית", למעשיו של "דור האני", או לשכיחותו של ה"נרקסיזם", אם נסתפק בשלוש הגדרות מוכרות בנות־זמננו. התחושה שהחיים הפכו שטוחים וצרים, וכי דבר זה קשור להתעסקות מצערת ולא־תקינה

בְּעֶצְמִי, חוֹרָה אֵלֵינוּ בְּצוּרוֹת שֶׁהֵן מִיּוֹחָדוֹת לְתַרְבוֹת בְּתִזְמוּנָנוּ. זֹה הַגְּדֵרֶת הַתְּמָה הָרֵאשׁוֹנָה שְׁבָה אֶרְצָה לְעֶסֶק.

(ב) הַסֵּרֶת הַקֶּסֶם מִן הָעוֹלָם קְשׁוּרָה לְתוֹפְעָה בְּעֵלֶת חֲשִׁיבוֹת עֲצוּמָה בְּעִידֵן הַמּוֹדֵרְנִי, הַמְטֵרִידָה אֵף הִיא אֲנָשִׁים רַבִּים. אֲפֶשֶׁר לְקַרֵּא לְתוֹפְעָה זֹה עֲלִיוֹנוֹתָה שֶׁל הַתְּבוּנָה הָאֵינְסְטְרוֹמְנְטִילִית. בְּבִיטוּי "תְּבוּנָה אֵינְסְטְרוֹמְנְטִילִית" אֲנִי מֵתְכוּוֹן לְאוֹתוֹ שׁוּג שֶׁל רְצִיוֹנְלוּיֹת שְׁאֵנוּ פּוֹנִים אֵלָיו כְּאִשֶׁר אֲנִי מַחֲשָׁבִים אֶת הַשִּׁימוּשׁ הַחֲסִכְנִי בְּיוֹתֵר בְּאֲמִצְעִים לְהַשְׁגֵּת תְּכִלִּית נְתוּנָה. הַצְּלַחְתּוֹ נִמְדַּדֶּת בִּיעִילוֹת מְקַסִּמִּילִית – הֵיחֵס הַטוֹב בְּיוֹתֵר בֵּין עֲלוֹת לְתוֹעֵלָת.

אֵין סֶפֶק שֶׁסִּילּוֹקֶם שֶׁל הַסְּדֵרִים הַיִּשְׁנִים הֵרַחִיב מְאֹד אֶת תְּחוּם חֲלוֹתָה שֶׁל הַתְּבוּנָה הָאֵינְסְטְרוֹמְנְטִילִית. בְּרַגַּע שֶׁלְחִבְרָה אֵין עוֹד מְבִנָּה מְקוֹדֵשׁ, בְּרַגַּע שֶׁהַסִּידוּרִים הַחֲבֵרֵתִיִּים וְאוֹפְנֵי הַפְּעוּלָה אֵינֶם מְבוֹסְסִים עוֹד עַל סֵדֵר הַדְּבָרִים אוֹ עַל רְצוֹנּוֹ שֶׁל הָאֵל, הֵם נַעֲשִׂים פְּתוּחִים לְכָל, כְּמוֹכֵן מְסוּיִם. נִיתֵן לְתַכְנֵנָם מַחֲדָשׁ כִּי שְׁבֵרָאשׁ מְעִינֵינוּ תִּמְצָאָנָה הַשְּׁלֹכוֹתֵיהֶם עַל אוֹשְׁרָנוּ וְעַל רוּחַתְנוּ. קִנְיָה מִיִּידָה הַמִּשְׁמָשׁ אוֹתָנוּ מְעַתָּה וְאֵילֶךְ הוּא זֶה שֶׁל הַתְּבוּנָה הָאֵינְסְטְרוֹמְנְטִילִית. בְּדוּמָה לְכִי, מִשְׁאִיבְדוֹ הַיְצוּרִים סְבִיבָנוּ אֶת הַמִּשְׁמָעוֹת שֶׁהוֹעֲנֵקָה לְמְקוֹמָם בְּשֵׁרֶשֶׁת הַהוּוּיָה, אֲפֶשֶׁר לְהַתִּיחֵס אֵלֵיהֶם כְּאֵל חוֹמְרֵי גֶלֶם אוֹ כְּאֵל מְכִשִּׁירִים לְמִלּוּי צְרִכֵינוּ.

כְּמוֹכֵן אַחַד הַיִּתְהַתְּמוּרָה הַזֹּאת מִשְׁחֲרָרֶת. אוֹלָם יֵשׁ גַּם תְּחוּשָׁה רוּחַת שֶׁל אֵי־נַחַת מִכִּי שֶׁהַתְּבוּנָה הָאֵינְסְטְרוֹמְנְטִילִית לֹא רִק מְרַחֲבָה אֶת תְּחוּמָהּ, אֲלָא אֵף מְאִימֶת לְהַשְׁתַּלֵּט עַל חֵינּוּ. הַחֲשָׁשׁ הוּא שְׁדָבְרִים הָאֲמוּרִים לְהִיקְבַּע בְּאֲמִצְעוֹת קְרִיטְרִוִינִים אַחֲרֵים יִיקְבַּעוּ לְפִי שִׁקּוּלִים שֶׁל יְעִילוֹת אוֹ שֶׁל נִיתוּחַ עֲלוֹת־תוֹעֵלָת, שֶׁהַתְּבִיעָה לְתוֹצָאָה מְקַסִּמִּילִית תֵּאֲפִיל עַל הַתְּכִלּוֹת הַבְּלִתִּי תְלוּיֹת הָאֲמוּרוֹת לְהַנְחוֹת אֶת חֵינּוּ. נִיתֵן לְהַצְבִּיעַ עַל דְּבָרִים רַבִּים הַמְחֻזְקִים דָּאָגָה זֹה: לְמַשָּׁל, הַדְּרָכִים שְׁבָהן דְּרִישׁוֹתֵיהֶם שֶׁל צְמִיחָה כְּלִכְלִית מִשְׁמָשׁוֹת צִדּוּק לְחֻלּוּקָה מְאֹד לֹא־צוּדְקָת שֶׁל הוֹן וְשֶׁל הַכְּנֶסָה, אוֹ הַדְּרָךְ שְׁבָה אוֹתָן דְּרִישׁוֹת עוֹשׁוֹת אוֹתָנוּ חֲסֵרֵי רְגִישׁוֹת כְּלִפִּי צְרִכֵיהֶם שֶׁל הַסְּבִיבָה, אֲפִילוֹ עַד לְנִקּוּדָה שֶׁל אֶסוֹן אֲפֶשֶׁרִי. וְכֵן אֲפֶשֶׁר לְחַשׁוֹב עַל הַדְּרָךְ שְׁבָה הַרְבֵּה מִן הַתְּכְנֻן הַחֲבֵרֵתִי

שלנו בתחומים קריטיים, כגון הערכת סיכונים, נשלט בידי צורות של ניתוח עלות-תועלת שכרוכים בהן חישובים גרוטסקיים האומדים את ערכם הכספי של חיי אדם.⁴

עליונותה של התבונה האינסטרומנטלית ניכרת גם ביוקרה ובהילה האופפות את הטכנולוגיה, וגורמות לנו להאמין שעלינו לבקש פתרונות טכנולוגיים גם כאשר מתבקש משהו שונה לגמרי. אנו עדים לכך לעתים תכופות בתחום הפוליטיקה, כפי שטוענים בתוקף בלה ועמיתיו בספרם החדש.⁵ אך האמונה בעליונות הטכנולוגיה פולשת גם לשטחים אחרים, כגון רפואה. פטרישיה בנר טוענת בכמה עבודות חשובות כי הגישה הטכנולוגית ברפואה דוחקת לא פעם הצדה את סוג הטיפול הכרוך בהתייחסות אל החולה כאל אדם שלם, בעל סיפור חיים, ולא כאל אתר של בעיה טכנית. לעתים קרובות נמצא כי ערכן של האחיות, אשר מעניקות במרבית המקרים טיפול רגיש ואנושי כזה, ירוד בעיני החברה והממסד הרפואי, לעומת ערכם של מומחים בעלי ידע טכנולוגי.⁶

מעמדה הדומיננטי של הטכנולוגיה נחשב גם כתורם לתופעות שזה עתה דנתי בהן בקשר לתמה הראשונה – הצרת אופקי חיינו והשטחנות. אנשים מדברים על אבדן תהודה, עומק ושפע בסביבתנו האנושית. לפני כמעט 150 שנה ציין מרקס במוניפסט הקומוניסטי כי אחת מתוצאותיה של ההתפתחות הקפיטליסטית היא ש"כל המיוחס והקבוע" ועומד מתנדף". הטענה היא שהדברים היציבים והקבועים, שהיו לרוב גם מלאי משמעות, ואשר שירתו אותנו בעבר, נדחקים החוצה ומפנים מקום לסחורות באיכות ירודה שניתן להחליפן במהירות, מהסוג שבו אנו מקיפים את עצמנו עתה. אלברט בורגמן מדבר על "פרדיגמת המכשירים", אשר לפיה אנו נסוגים עוד ועוד מ"מעורבות רבת-פנים" עם הסביבה, ומחליפים אותה במוצרים שתוכננו לספק מטרה מוגבלת כלשהי. הוא משווה את הכרוך בחימום בתינו כיום באמצעות מערכת ההסקה המרכזית, עם מה שתבעה אותה משימה בזמנים קדומים, כאשר כל המשפחה צריכה הייתה להיות מעורבת בחטיבת העצים, איסופם והזנת התנור או האח.⁷ חנה ארנדט התמקדה בטיבם הארעי יותר ויותר

של החפצים המודרניים, וטענה כי "ממשותו ואמינותו של העולם האנושי מבוססות בעיקר על העובדה שאנו מוקפים בדברים שהם יציבים יותר מהפעילות שיצרה אותן".⁸ יציבות זו מתערערת בעולם של סחורות מודרניות.

את תחושת הסכנה הזאת מגבירה הידיעה שעליונות זו איננה רק עניין של נטייה, אולי לא־מודעת, שהעידן המודרני מדרבן בנו ומפתה אותנו לאמץ. גם כך קשה מאוד להילחם בה, אך אפשר אולי, למצער, להכניעה באמצעות שכנוע. אולם ברור שמנגנונים רבי־כוח של החיים החברתיים דוחקים בנו לכיוון זה. תנאי השוק עלולים לאלץ מנהלת לאמץ מדיניות החותרת לתוצאות מקסימליות, אף שהיא עצמה חשה שזוהי מדיניות הרסנית. איש מינהל עלול להיכנע לכללים שהוא כפוף להם, ולהחליט החלטה שהוא יודע כי אינה אנושית ואינה נאותה, אף שהוא עצמו סבור שיש לנהוג אחרת.

מרקס, ובר ותיאורטיקנים גדולים אחרים חקרו את המנגנונים הלא־אישיים האלה, שוובר כינה אותם במונח הטעון "כלוב הברזל". יש המבקשים להסיק מן הניתוחים הללו שאנו חסרי ישע לחלוטין לנוכח כוחות כאלה, או לפחות חסרי ישע כל עוד לא פירקנו לחלוטין את המבנים המוסדיים שבתוכם אנו פועלים במאות האחרונות – דהיינו, השוק והמדינה. מימושה של שאיפה זו נראה כה בלתי אפשרי כיום, עד שזו בעצם הכרוזה על היותנו חסרי ישע.

ארצה לחזור לכך בהמשך, אך אני סבור שתיאוריות חזקות אלו של גורליות הן מופשטות ושגויות. דרגת החירות שלנו איננה אפסית. יש טעם בבחינה מהן התכליות הראויות לנו והאם ראוי שהתבונה האינסטרומנטלית תמלא בחיינו תפקיד קטן יותר מזה הנוכחי. אך האמת שיש בחקירות הללו היא שאין מדובר אך ורק בשינוי השקפת עולמם של היחידים; אין זה רק קרב על הלב והמוח, חשוב ככל שיהיה. שינוי בתחום זה חייב להיות גם מוסדי, אם כי לא יוכל להיות סוחף וטוטלי כפי שהציעו התיאורטיקנים הגדולים של המהפכה.

(ג) דברים אלו מביאים אותנו אל הרובד הפוליטי ואל ההשלכות המדאיגות של האינדיבידואליזם ושל התבונה האינסטרומנטלית

על החיים הפוליטיים. אחת מהן כבר הצגתי: זו האומרת שהמוסדות והמבנים של החברה התעשייתית-טכנולוגית מגבילים במידה חמורה את הבחירות שלנו, שהם כופים על חברות, ואף על יחידים, לייחס לתבונה האינסטרומנטלית ערך שבחינה מוסרית כנה לעולם לא הייתה מעניקה לה, ערך שעלול אף להיות הרסני במידה רבה. דוגמה מובהקת לכך היא קשיינו הגדולים בבלימת סכנות של ממש הנשקפות לחיינו מצד אסונות סביבתיים, כגון הידלדלותה של שכבת האוזון. אפשר לראות חברה הבנויה סביב תבונה אינסטרומנטלית כחברה הכופה אבדן גדול של חירות, גם של היחידים וגם של הקבוצה – מפני שלא רק ההחלטות החברתיות שלנו מעוצבות בידי אותם כוחות. קשה גם לשמר סגנון חיים אינדיבידואלי בניגוד למקובל. כך, למשל, התכנון הכולל של ערים מודרניות מקשה על תפקוד ללא מכונית, בפרט במקומות שבהם השימוש במכוניות הפרטיות כרסם בתחבורה הציבורית.

אולם יש סוג נוסף של אבדן חירות, שגם בו דנו בהרחבה, ובפרט מזדקרים בו דבריו של אלקסיס דה-טוקוויל. חברה שהאנשים בה הופכים להיות אינדיבידואלים "הכלואים בבדידות לבם" היא חברה שמעטים בה ירצו להשתתף באופן פעיל בממשל העצמי שלה. הם יעדיפו להישאר בבתייהם וליהנות מהסיפוק שמעניקים להם החיים הפרטיים, כל עוד הממשל הקיים מייצר את האמצעים לסיפוקים אלו ומפיץ אותם ברבים.

כך מתעוררת סכנתה של צורה חדשה ומודרנית במיוחד של רודנות, הנקראת בפי טוקוויל "רודנות רכה". לא תהיה זו עריצות של טרור ודיכוי כבימים עברו. הממשל יהיה מתון ופטרונני, והוא עשוי אף לשמור על תבניות דמוקרטיות ולקיים בחירות תקופתיות. אולם הכל ינוהל, למעשה, בידי "שלטון אדיר ואפוטרופסי"⁹ שבו מידת השליטה של אנשים בחייהם תהיה זעירה. ההגנה היחידה מפני סכנה זו, לדעתו של טוקוויל, היא תרבות פוליטית ערה המעניקה ערך להשתתפות ברמות שונות של הממשל, כמו גם בהתאגדויות התנדבותיות. אולם אטומיזם של היחיד השקוע בעצמו משפיע בכיוון ההפוך. משדועכת

ההשתתפות, משנובלים הקשרים ההדדיים שהם אמצעיה, נותר האזרח היחיד לבדו אל מול המדינה הביורוקרטית העצומה וחש, בצדק, חסר ישע. דבר זה מרפה את ידיו עוד יותר, וכך נסגר מעגל הקסמים של הרודנות הרכה.

ייתכן שמהו כעין הניכור הזה מן הספירה הציבורית ואבדן השליטה הפוליטית מתרחש היום בעולמנו הפוליטי הריכוזי והביורוקרטי. הוגים רבים בני־זמננו מוצאים את כתביו של טוקוויל נבואיים.¹⁰ אם אלה הם פני הדברים, הדבר שאנו מסתכנים באבדנו הוא שליטתנו הפוליטית בגורלנו שלנו, שליטה שאנו יכולים לממש במשותף כאזרחים – זו אשר טוקוויל קרא לה "חופש פוליטי". הדבר העומד בסכנה כאן הוא כבודנו כאזרחים. המנגנונים הלא־אישיים שהוזכרו לעיל עלולים להפחית את דרגת החירות שלנו כחברה, אולם משמעותו של אבדן החופש הפוליטי היא שאף הבחירות שנתרו בידינו – לא אנו נבחר בהן כאזרחים, אלא כוח אפוטרופסי חסר אחריות.

אלה הן, אם כן, שלוש המועקות של המודרניות אשר בהן אני מבקש לעסוק בספר זה. החשש הראשון הוא חשש מפני מה שאפשר לקרוא לו אבדן של משמעות, טשטושם של האופקים המוסריים. השני נוגע להאפלת התכליות בידי תבונה אינסטרומנטלית דורסנית. השלישי הוא החשש מפני אבדן החירות.

כמובן, דברים אלו אינם בלתי שנויים במחלוקת. דיברתי על דאגות רווחות והזכרתי מחברים בעלי השפעה, אולם שום דבר כאן אינו מוסכם. גם אלה השותפים לצורה כלשהי של דאגות אלו, מנהלים פולמוס נוקב ביחס לניסוחן. ויש אנשים רבים המבקשים לדחות אותן לחלוטין. אלה השקועים עמוק במה שהמבקרים קוראים לו "תרבות הנרקיסים" סבורים כי המתנגדים עורגים אל עידן מוקדם ודכאני יותר. המומחים לתבונה טכנולוגית מודרנית סבורים שמבקריה של העליונות האינסטרומנטלית הם ריאקציונרים ומתנגדי הקדמה, הזוממים למנוע מן העולם את יתרונות המדע. ויש גם אלה התומכים

בחירות על־דרך־השליה* ותו לא, המאמינים שערכה של החירות הפוליטית נופח יתר על המידה, וכי הדבר שעלינו לשאוף אליו הוא חברה שבה משתלב הניהול המדעי עם אי־תלות מרבית של כל אינדיבידואל. יש למודרניות חסידים וגם מתנגדים.

שום דבר אינו מוסכם כאן והמחלוקת מתמשכת. אלא שלא פעם, במהלך אותה מחלוקת, טבען המהותי של ההתפתחויות, אשר יש הממעיטים בערכן ויש המשבחים אותן, אינו מובן כהלכה. התוצאה היא שמתעמעם טבען האמיתי של הבחירות המוסריות שיש לעשות. אטען, במיוחד, שהמסלול הנכון לבחור בו אינו זה שהחסידים ממליצים עליו בפה מלא וגם לא זה שהמתנגדים מעדיפים באופן מוחלט. שקלול פשוט של יתרונותיהם ועלויותיהם של, נאמר, האינדיבידואליזם, הטכנולוגיה והניהול הביורוקרטי לא ייתן בידינו מענה. טבעה של התרבות המודרנית מעודן ומורכב יותר. ברצוני לטעון שהן החסידים והן המתנגדים צודקים, אולם בדרך שאי־אפשר לנהוג בה בצדק באמצעות שקלול פשוט של יתרונות ועלויות. יש למעשה הרבה מן הראוי להערצה והרבה מן הפגום והמפחיד בכל ההתפתחויות שתוארת, אולם להבין את היחס בין הדברים פירושו להבין שאין מדובר בתשלום של השלכות שליליות תמורת פירות חיוביים, אלא בשאלה כיצד יש לנווט את ההתפתחויות הללו לעבר הגשמת התקוות הגדולות ביותר שתולים בהן ולהימנע מגלישה לצורותיהן הפגומות.

המקום העומד לרשותי מצומצם בהרבה מהמקום הנדרש כדי לנהוג בשלוש התמות האלה בדרך הראויה להן, ולכן אציע קיצור דרך. אפתח בדיון על התמה הראשונה העוסקת בסכנות האינדיבידואליזם ובאבדן המשמעות. העיסוק בדיון זה יהיה נרחב למדי. לאחר שנקבל מושג על הדרך שיש לנהוג בה בעניין זה, אציע כיצד אפשר להתוות דרך דומה לטיפול בשתי התמות האחרות. חלק הארי של הדיון יעסוק, אם כן, בציר הראשון של הדאגה. הבה ונבחן ביתר פירוט את הצורה שהיא עושה היום.

---

*negative freedom

תודות

תודותיי נתונות לקוני ופרנק מור על עזרתם בדיונים על הפרויקט, ולרות אבי וואנדה טיילור על קריאתן הקפדנית בכתב היד.

אני אסיר תודה לאזוביה דהיסילבה על עזרתה בהגדרת פרויקט זה והפרויקט הגדול יותר שאליו הוא שייך.

הערות

הערות לפרק א: שלוש מועקות

1. אלקסיס דהיטוקוויל, הדמוקרטיה באמריקה (ירושלים: הוצאת שלם, 2008), עמ' 763.
2. Embärliches Behagen; פרידריך ניטשה, כה אמר זרתוסטרא (ירושלים ותל אביב: שוקן, 2003), עמ' 13.
3. דהיטוקוויל, הדמוקרטיה באמריקה, עמ' 539.
4. על האבסורדיות של חישובים אלו ראו R. Bellah et al., *The Good Society* (Berkeley: University of California, 1991), pp. 114-119. (להלן החברה הטובה).
5. שם, פרק 4.
6. ראו במיוחד Patricia Benner and Judith Wrubel, *The Primacy of Caring: Stress and Coping in Health and Illness* (Menlo Park, Calif.: Addison-Wesley, 1989) (להלן חשיבותו של הטיפול).
7. Albert Borgman, *Technology and the Character of Contemporary Life* (Chicago: University of Chicago, 1984), pp. 41-42. (להלן טכנולוגיה). דומה כי

אפשר לשמוע אצל בורגמן הד לתמונת "האדם האחרון" של ניטשה כאשר הוא טוען שההבטחה המקורית של הטכנולוגיה לשחרור עלולה להידרדר ל"השגת נחת רוח עלובה" (עמ' 39).

Hanna Arendt, *The Human Condition* (Garden City, NJ: Doubleday, 1959), p. 83. Anchor Edition, 1959).

9. דהיטוקוויל, הדמוקרטיה באמריקה, עמ' 763.

10. ראו למשל R. Bellah et al., *Habits of the Heart* (Berkeley: University of California, 1985) (להלן הרגלים של הלב).

הערות לפרק ב: המחלוקת המגומגמת

1. תמונה זו מופיעה אצל אלן בלום, דלדולה של הרוח באמריקה (תל אביב: ספריית אופקים, עם עובד, 1989): "אבדן הספרים עשה אותם לצרי אופק ולשטחיים יותר. הם צרי אופק מפני שניטל מהם הדבר ההכרחי ביותר, הבסיס הממשי לאי־שביעות־רצון מההווה והמודעות לכך, שיש לו חלופות. הם בו בזמן מרוצים יותר מהקיים וגם נואשים מן התקווה להימלט ממנו אי פעם... הם שטחיים יותר, כי בלא פרשנות לדברים, בלא הפיוט או הדמיון, נשמותיהם דומות למראות, לא של הטבע, אלא של סביבתם" (עמ' 65-66).

2. בלום, דלדולה של הרוח באמריקה, עמ' 93.

3. John Rawls, *A Theory of Justice* (Cambridge: Harvard University, 1971); John Rawls, "The Idea of an Overlapping Consensus," *Oxford Journal for Legal Studies* (Spring 1987), 7 (1): 1-25; Ronald Dworkin, *Taking Rights Seriously* (London: Duckworth, 1977); Ronald Dworkin, *A Matter of Principle* (Cambridge: Harvard University, 1985); Will Kymlicka, *Liberalism, Community and Culture* (Oxford: Clarendon, 1989).

4. כתבתי על כך ביתר הרחבה בספרי *Sources of the Self* (להלן מקורות העצמי). Charles Taylor, (Cambridge: Harvard University, 1989), ch. 3.

5. ראו במיוחד אצל אלסדייר מקינטאיר, מַעֲבָד לַמִּידָה הַטוֹבָה (ירושלים: הוצאת שלם, 2006), וכן Alasdair MacIntyre, *Whose Justice? Which Rationality?* (Notre Dame: University of Notre Dame, 1989).

מפתח

מציאתם יא-יב	אבי, רות מד
ריבוי וגיוון של אופקי	אדם (ראו אינדיבידואליזם)
משמעות לא-לב, נד	אהבה 35, 38-39, 69
שאיפה לטוב מ	אובייקטיביות יח-יט, מז
אושר לט-מ, 4, 46	בעלת ממד סובייקטיבי יח-כ,
אותנטיות (ראו גם הגשמה עצמית;	כב, מז
תרבות האותנטיות) טו, 12	אוגוסטינוס הקדוש 20, 80
ביקורת עליה, כטעות 33, 72	אוניברסיטאות בצפון אמריקה 53
ואופקי משמעות טז, 26-32	אופקים של משמעות לה-לט
ואטומים חברתי 45	בעולם המודרני לעומת הקדם-
ואינדיבידואליזם 2-3, 11-12,	מודרני י-יא, 2-3
19, 34, 56-57	דה-לגיטימציה של 51
ואמנות 50, 63-67	הרחקתם לא
ואנתרופוצנטריזם 52-53	ואותנטיות טז, 26-32
ואסתטיקה 50-51	ואידיאל המימוש העצמי יב,
ודיאלוג יז, 26-27	טו-טז
והגשמה עצמית 11-12, 43, 46	וזהות 26, 31
והדוניזם 12	ותבונה אינסטרומנטלית 8
והכרה 38	חריגה אל הטוב שמעבר
וחירות 52-53	לאנושי מ-מא
וחריגה מעצמי מ-מא	כגורם מדריך יב, כא-כב, מה
ויצירתיות 48	מודחקים לז-לח

- אורחית כח-כט, 58
 התאגדויות חלקיות 86
 חוסר אונים 8, 86
 אחרים משמעותיים יז, 25-26, 38
 אטומיזם (ראו גם אינדיבידואליזם;
 פיצול) כג, ל, מח, 7-8, 19
 ואנתרופוצנטריזם 45-47
 ופיצול 85-86, 89
 ותבונה אינסטרומנטלית מו, 45,
 73-79, 85, 89, 91
 אידיאל 25
 אייהתאמה י, מד
 אימננטיות לז, לט, נו
 אינדיבידואליזם (ראו גם
 אטומיזם) ט, כא, 2-4, 9
 האדם כחיה המפרשת את
 עצמה יד-טו
 האדם נברא בצלם אלוהים לט
 בחברה הבנויה סביב תבונה
 אינסטרומנטלית 7
 היבטים אקספרסיביים 47
 השלכות על החיים
 הפוליטים 6-7
 התעלמות מהאנוס
 של האינדיבידואל
 האוטונומי לד
 ואותנטיות 34, 56-57
 ואטומיזם 3-4, 7-8, 11
 ומודלים של חברה 34-35
 וקהילה כג-כד, כו
 ושינוי חברתי 15, 44
 חריגה מגבולותיו לו
 כאבדן הממד ההרואי של
 החיים 3
 כאתוס לה
- ולברליות של נייטרליות 13-
 39, 14
 ומאבק נגד חוקים חיצוניים 49
 ומוסר 13, 49-50
 ומעורבות אורחית 58
 וניהיליזם 46-47
 ונרקסיזם 12, 42, 58
 ורליטיביזם רך 13, 17, 28, 30
 ושוני 38
 ותבונה 14-15
 חירות של הגדרה עצמית 21,
 26, 30, 47-48
 כאדיאל 15-23, 27, 34, 36,
 38, 42-43, 55-57, 62
 כהתמקדות בעצמי 33-34, 39,
 47, 58, 62
 לקויה 17, 21, 27-29, 42-46
 מאבק למימושן של צורות נעלות
 יותר לעומת התנגדותן של
 צורות שטוחות יותר 71
 המחלוקת בין חסידיה
 למתנגדיה 69-71
 מקורותיה 19-23
 משמעות אינסטרומנטלית 33,
 41, 58
 מתחים פנימיים 51-52
 סובייקטיביזם 62-63, 69
 סילוק הגמגום 17-18
 צורה לעומת חומר / תוכן 62-
 63, 67-69
 צורות מסולפות טז, 51
 שחזור ז, לה, 18, 46, 51-52
 אורחות (ראו גם אטומיזם; פיצול;
 קהילה) 33
 אונטיות ומעורבות

- כהישג 2
 כעיקרון מוסרי 12, 34-35, 97
 כתופעה אימוסרית 16, 97
 מתודולוגי מז-מח
 פוליטי 19
 של הגשמה עצמית 11
 של העדר אמות מידה
 חברתיות 34
 של רציונליות מנותקת 19
 אינסטרומנטליות (ראו יחסים
 אינטימיים, משמעות
 אינסטרומנטלית; תבונה
 אינסטרומנטלית)
 אלגיות דואינו (רילקה) 64, 68
 אלוהים, הקשר אליו 20
 אליוט, ט"ס 67-68
 אמונות בסיסיות יב-יג
 אמנה חברתית 21
 האמנה החברתית (רוסו) 52
 אמנות (ראו גם אסתטיקה) 27, 47
 האמן כגיבור 47
 ואותנטיות 50, 63
 והגדרה עצמית 47-48
 מעבר מתפיסה מימטית לתפיסה
 יצירתית 48-49, 63-67
 סובייקטיביות 49
 סובייקטיביות באמנות הפוסט-
 רומנטית 67-70
 שפת האמנות יא, 63-67
 אנוכיות 42, 54, 58-59, 97
 אנתרופוצנטריזם רדיקלי לז-מ, נו
 גרסאות שונות מ, נו, 52
 ואותנטיות 52-53
 ואטומיזם 45-47
 ועולם משוטח 53
- ותפיסת החירות של ההגדרה
 העצמית 52
 אסתטיקה (ראו גם אמנות) 47
 ואותנטיות 50
 ויצירתיות 49
 ומוסר 50-51
 כמטרה בעלת תכלית משלה 50
 כמטרה פנימית 49
 של העצמי 47
 אקזיסטנציאליזם טז
 ארטו, אנטואן 50-51
 אריסטו כח, לה-מ, מט, נא, נו-נו, 15
 ארנדט, חנה 5-6
 ארצות-הברית 60
 הגנה על זכויות 86-88
 כדמוקרטיה 86-88
 כלכלה 88
 ליברליזם של נייטרליות 89
 פוליטיקה ובהינתן
 המשפטית 87-88
 פוליטיקה של קידום
 אינטרסים 87-88
 ריכוזיות 90
 שמרנים 72-73, 87
 אתוסים יט-כא
 התפכחות מאתוסים קודמים לד-
 לה
 החברה כמיזם יצרני כ-כא
 כשקופים כא, מח
 רפובליקניים כט
 שחזורם לה
 באחטין, מיכאיל 98
 בודלייר, שרל 46, 64
 בורגמן, אלברט 5, 69, 96

- בחירה לו, 29-31, 53, 62, 75
 בטאיי, ז'ורד' מ, 51
 ביהבירויזום יח, מו
 ביולוגיה מטפזיות 15
 ביטוי עצמי 47
 בייקון, פרנסיס 79
 בל, דניאל 11-12, 54, 60
 הסתירות התרבותיות של
 הקפיטליזם 11-12
 בלה, רוברט 5
 בלו, סול נ
 בלום, אלן 57
 דלדולה של הרוח
 באמריקה 10, 12, 17, 31,
 54, 60, 96, 101
 בנר, פטרישיה 5
 בעלי חיים (ראו גם סביבה) 2-4
 הבריגדות האדומות 59-60
 ברלין, ישעיהו מב, נג
 בתים, חימומם 5
 ג'ויס, ג'יימס 68
 גיוון 29
 בקנדה 90-91
 קונפליקט בין מגוון מיני
 הטוב מג, נח
 ריבוי מקורות השראה מב-מג,
 נט
 שוני תרבותי (ראו גם הבדל; רבי'
 תרבותיות) כח, ל, נ-נא
 גילוי עצמי 48
 גירץ, קליפורד מז
 גלות פנימית 74
 גלנדון, מרי אן 103
 גמגום מח, 14, 16
- דבורקין, רונלד 14
 דור האני 3
 דיאלוג (ראו גם הכרה) כג
 ואותנטיות 26-27, 98
 והתמרה הדדית מג, נט
 וזהות יז, 25-27, 35, 37-38
 דמוקרטיה 86
 אופי אזרחי נא
 החלשה 85
 והטוב הקולקטיבי כז
 והכרה 36, 38
 ושוויון 36, 38
 ותרבות פוליטית ערה 7
 סכנות האורבות לפתחה 7-8
 סכנת פיצול 85-86
 עיצוב מטרה משותפת 89
 פוליטיקה של העצמה
 דמוקרטית 90-91
 תעשייתיות יט
 דקומב, וינסנט 100
 דקרט, רנה 19, 78
 דרידה, ז'אק מ, 46, 51, 100
 דת
 והבנת העצמי לה
 והתעצבות המודרניות לה-לו
 ומוסר 19
 ומקורות העצמי לו
 טרנסצנדנציה דתית לט
 הסכנות שבה לו
 העולם הבא לט-מ
- האצ'סון, פרנסיס 49, 97
 הבדל (ראו גם גיוון; מגוון) 29
 הכרה של הבדלים כז, נ, 38-40
 וזהות כז

הונאה עצמית יד	הבנה הדדית מג
היידגר, מרטין 102	הבנה עצמית טז-יז, מז
הייררכיה (ראו גם חברה קדם־	הבסה עצמית 28-29
מודרנית) ט, 2	הגדרה עצמית 26, 30
התמוטטותן של הייררכיות	ואותנטיות 52
חברתיות 35	ואמנות 47-48
והכרה 36-37, 99	וחרות 52-53
וזהות 36-37	ומוסר 48-49
היסטוריה	הגינות 39
הסבר היסטורי יט-כ	הגל, גיאורג וילהלם פרידריך יד, יז,
כגלגולי העצמי לה	38, 22
כפרשנות נה	הגשמה עצמית מט, 11-13, 22-23,
של התרבות יח-יט, מז	57, 31, 27
תהליכים היסטוריים כמו־נְעִי	בסיס מוסרי 12-13
משמעות כא-כב	גינויה י, 56-57, 71-72
היפוך ערכים מג	התרכות בעצמי יג, 42-43, 47
הכרה (ראו גם דיאלוג)	ואופקי משמעות יב
בדמוקרטיה 36, 38	ואזרחות 33
בחברה הייררכית 36-37, 99	ואנוכיות 54, 80
ביחסים אינטימיים 38	והליכה בתלם 11-12
וזהות כז, 35, 37-39	ויחסים אינטימיים 33-35
ופמיניזם 38	ומשמעות אינסטרומנטלית 33,
ורב־תרבותיות 38	41, 45-46
פוליטיקה של הכרה כז	ונרקיסיוס יג
של הבדלים כז, נ, 38-40	ותלות 12
הלדרלין, פרידריך	כאידיאל ה-י, יג-טז, 55
"הריין" 65	כערך עיקרי 42, 46
"השיבה הביתה" 65	מגבלות עליה 35
הסרת הקסם מן העולם ט, לד, מד,	הקשר תרבותי־קהילתי ל
72, 4-3	שחזרה ט-י, יג, יז
העדר תשוקה 3	הדוניזם 12
הפלות מלאכותיות 72-73, 87-88	הוכחה 25
הצ'ינסון, ויליאם 102	הומוסקסואליות 29
הרדר, יוהן גוטפריד 22, 36, 47, 98	הומניזם אקסקלוסיבי (ראו
השטחת החיים 3, 5, 11, 96	אנתרופוצנטריזם רדיקלי)

חברה טכנולוגית (ראו גם	7	התאגדויות התנדבותיות
חברה תעשייתית; תבונה		התכנסות פנימה של האדם (ראו גם
אינסטרומנטלית)	44-43, 3	אטומיזם)
דחייתה	72	
התנגדות לה	73	ובר, מקס ט, 6, 74-76, 97
ותבונה אינסטרומנטלית	74-76, 74	וורדסוורת, ויליאם 101
	102, 83	"מנזר טינטרן" 68-67
חברה כאמנה	34	"הפרלוד" 65
חברה מתירנית	3	ויליאמס, ברנרד נה
חברה קדם-מודרנית (ראו גם		וטרמן, ארל 65
הייררכיה) ט-י		
מקום האדם י		זהות י, טז
חברה תעשייתית	45	בחברות הייררכיות ט, 36
ומנגנוני שוק	83-84	ואהבה 38
חוסר ישע כלפי כוחות השוק		ואופקי משמעות 31, 26
והמדינה	6, 86, 90	ואותנטיות 36
חופש (ראו חירות)		ודיאלוג יז-יח, 25-27, 35, 38-37
חיים טובים	14	והכרה 35, 37-40
חיים צרים ושטוחים	3, 5, 11, 96	והתרכזות בעצמי 44-43
החיים הרגילים לט,	35, 38	ומערכות יחסים 41-40
חילונית לג-לה, נה		וקהילה ותרבות טז-יז
חירות	6, 52, 59	ושוני כז
בחברה אינדיבידואלית	7, 16	ושינוי חברתי 35
		יחיד וקולקטיב כז, נא
בחברה אינסטרומנטלית	7	עקרון ההגינות 39
הפחתת דרגת החירות שלנו		פוליטיקה של זהויות כז
בחברה	7-8	זכויות 86-88
ועצמיות כד, מח		אוניברסליות 35
חברה חופשית	84	בחינה משפטית 91
חירות על דרך השלילה כד-כו,		והשלכותיהן על הכלל 89
כה, מט, 9, 21		זכויות הפרט נב-נג
כערך מקודש לא		כערך מקודש לא
מודרנית	2	
פוליטיבת כד-כה, נא		חברה ביורוקרטית ח
פוליטית	8	

- של הגדרה עצמית 21, 52-53, 77
 טבע (ראו סביבה)
 טבע האדם 15
 טובין סובסטיטיביים כב-כג, כה-כו, לח, מה
 בדמוקרטיה כו
 ומימוש עצמי כה-כו
 חריגה אל הטוב שמעבר
 לאנושי לח, מ-מא, מג
 טוב יותר 12
 קהילה כטוב סובסטיטיבי כח
 קונפליקטים בין תפיסות-טוב
 לא-לב, נג
 ריבוי של תפיסות-טוב כח
 טובין קונסטיטוטיביים נח
 טובת הכלל 39
 טוטליטריות מודרנית 21-22
 טוקוויל, אלקסיס דה' 3, 7-8, 85, 97, 91
 טכנולוגיה 81
 האדרתה 5, 8, 72
 ואתיקה 81
 והשחתת החיים 5, 96
 ושליטה 82, 102
 מתנגדים 72
 צורות טובות יותר וגרועות
 יותר 73-74
 שחזרה 81
 טרילינג, ליונל 12
 טרנסצנדנטליות יב, כב, לו-לח, מא-
 מג, מה, נו
 דתית לט
 טיעון טרנסצנדנטלי יג, מה
- יובל, ירמיהו נה-נו
 יחסים אינטימיים, משמעות
 אינסטרומנטלית 33-34
 יעילות מקסימלית 4-6
 יצירתיות י-יא, 47-48
 כבוד ג, 35
 הדדי 10
 כבוד האדם נ 36
 כלוב הברזל ט, נב, 6, 75-76
 כלכלה 2
 צמיחה כלכלית וחלוקת ההון (ראו
 גם שוק) 4
 כנות ואותנטיות (טרילינג) 12
 לאש, כריסטופר
 הנצמני המינימלי 11, 54
 תרבות הנרקסיזם 11-12, 54
 ליון, אריה יא
 לוק, ג'ון מט, 19, 34
 לחצים לנהוג על פי המקובל 22
 ליברליזם כה, לב, נג
 ההקשר התרבותי-קהילתי
 למימוש העצמי ל
 וחילוניות מט
 ופלורליזם כז-כח
 ורפובליקניות כח
 החברה הליברלית המערבית 57
 צר ל-לא, נג, נד
 שחזור מט
 של נייטרליות כד-כה, מט-נ,
 13-14, 16, 39, 89
 ליפובצקי, ז'יל 11
 לנין, ולדימיר איליץ' 52
 לניניזם 83

- מאן, תומס 68
 מארינטי, פיליפו תומאזו 50
 מגוון כח
 עיוורון כלפי מגוון
 החלופות לא-לב
 ריבוי וגיוון של אופקי
 משמעות לא-לב, נד
 מדינה
 איוון בין דרישות מתנגדות 84
 ביוור הכוח 90
 חוסר ישע כלפי כוחות השוק
 והמדינה 6, 86, 90
 חיזוק האטומיזם
 והאינסטרומנטליזם 85, 91
 כמכשיר וכמוקד זהות כח
 מידת מעורבותה כה-כט, נב
 נייטרליות כז, ל, מט, נ
 פירוקה 6
 מדינה ליברלית כט-ל
 ואתוס רפובליקני כט-ל
 מדע 79
 מדעי האדם לעומת מדעי
 הטבע יח-יט, מז, 15
 מדעי הטבע 57
 מהגרים 57
 המחפכה הירוקה באמריקה (רייך)
 60
 מודעות עצמית רפלקסיבית 20
 מודרניות (ראו גם אותנטייות;
 אינדיבידואליזם; חירות) 62
 אימוץ הגדולה והדלות ז, 92
 דרך התהוותה לד
 העתקת מרכז הכובד מהעולם
 החיצוני אל פנימיות
 האדם לד
- הפולמוס סביבה ז-ח
 וחילוניות לה, נה
 חתירה לביעור הסבל
 האנושי מא, נח
 כאבידה או כשקיעה 1
 לעומת חברות מסורתיות כא
 מאבק בין השקפות שונות 84
 מהפכה מהאוניברסלי והמופשט
 אל היחיד והקונקרטי טז
 מְעַבֵּר אליה מהקדם־מודרניות
 לד-לה
 תמורות 2
 תרבות טכנולוגית
 תעשייתית 56
 "מודרניות קתולית" נד
 מונטסקיה, שרל לואי דה־סקונדה 35
 מוסכמות חברתיות ומשמעותן 3
 מוסר (ראו גם סובייקטיביזם)
 אידיאל מוסרי 12-13
 בבסיס ההגשמה העצמית 12-13
 בחירות מוסריות 9
 דיון מושכל 24-25
 הגדרה עצמית 48-49
 היפטרות מאילוצים חיצוניים 44
 העברה של הדגש המוסרי 20
 הרפיית רסן מוסרית 13
 השתחררות מאופקים מוסריים
 ישנים 2, 20
 השתקפותו בחייהם של בני
 אדם 71
 ואותנטיות 15-23, 49-50
 ואסתטיקה 50-51
 ודת 19
 והגשמה עצמית 55

- תופעה בעלת משמעות כא-כב
משפחה 2, 5
לעומת קריירה 13
- נדיבות 80-81
נזירים 27
ניהיליזם 46-47
ניטשה, פרידריך מ, מג, נו, 3, 31,
46-47, 50, 96
נייגל, תומס נו
ניידות 45, 58
ניכור 90
ניתוח עלות-תועלת 4-6
נרקיסים יג, 3, 12, 27, 31, 42, 58
ואותנטיות 42
תרבות הנרקיסים 8, 42-43
- סארטר, ז'אן-פול נו
סביבה
- אסונות סביבתיים 7
באמנות 65-66, 70
הרס טכנולוגי 77
וקפיטליזם 73
- ותבונה אינסטרומנטלית 73, 76
יחסנו לסביבה ט, 4-5, 69-70
מעורבות אנושית פעילה 80
שימור הסביבה 76-77, 85
שליטה על הטבע לד, 72, 102
- סדר קוסמי 2
סובייקטיביזם 14, 16, 20, 43
ותבונה 14-15
של ערך 28-29
סובייקטיבציה 62-63
באמנות 49, 67-69
בלבול בין חומר לצורה 68-69
- ושינוי חברתי 15-16, 97
ותבונה אינסטרומנטלית 79-80
טשטושם של אופקים
מוסריים 8, 15-16, 97
עמדות מוסריות כהשלכות
שלנו 43
קדם-מודרני 20
ריאליזם מוסרי לז-לח, נו
מורכבות 76
מחשבה רפלקטיבית 26
מטרות נעלות, אבדון 3
מיד, ג'ורג' הרברט יו, 25
מיל, ג'ון סטיוארט 30, 98
מימוש עצמי (ראו הגשמה עצמית)
מכוניות 7
מלאכים 64, 66-67
המניפסט הקומוניסטי (מרקס
ואנגלס) 5, 102-103
מקוריות י, 22, 48-50
מרקס, קרל 22, 52, 74, 83
המניפסט הקומוניסטי 5,
102-103
מרקסיזם 59, 83
וולגרי 97
משוגע לדבר אחד יח, מב-מג
משמעות (ראו גם אופקים של
משמעות) יג-טו, 81
אבדן 3-4, 8-9
באמנות 64
בעולם הקדם-מודרני 2-3
התעלמות מממד המשמעות לד,
29-28
וזהות 26-28, 41
של הדברים היציבים
הקבועים 5-6

של העצמה דמוקרטית 90	סולידריות אוניברסלית 80
של התנגדות 89	סטודנטים 53, 47, 12, 10
של קידום אינטרסים 89-87	
תרבות פוליטית ערה כערובה	עידן המרחב (ליפובצקי) 11
לדמוקרטיה 7	עידן חילוני (טיילור) לג, נד
פוסט־מודרניזם מד, 46, 51, 53	על החינוך האסתטי של האדם
פופ, אלכסנדר	בסדרת מכתבים (שילר) 50
"ביער וינדזור" 65	על החירות (מיל) 98, 30
פוקו, מישל מ, מד, 46-47, 51, 53,	עמדה אינסטרומנטלית (ראו גם
100	תבונה אינסטרומנטלית) 46-45
פורנוגרפיה 72, 59	והגשמה עצמית 22, 33, 41, 45
פטריוטיות כט	וסביבה 69
פיצול (ראו גם אזרחות; אטומיזם;	וסדר חברתי 33
פוליטיקה, השתתפות פוליטית;	היחס לקהילה 45
קהילה)	עצמי (ראו אותנטיות)
ואדישות פוליטית 88	הנצמני המינימלי (לאש) 54, 11
ואטומיזם 89, 86-85	ערים מודרניות 7, 45
ובחינה משפטית 89-87	ערכים מצטלבים 72-73
וחוסר אונים 90, 86	
מאבק בו כט, 90-91	פאונד, עזרא 67-68
עיגונו 89-88	פולחנים ומשמעותם 3
פלורליזם כח, ל, מג, נג-נד	פוליטיקה
פמיניזם 72, 38	בחינה משפטית 87-88, 91
פנומנולוגיה נה	השלכות האינדיבידואליזם
פסקל, בלז ז, 92	והתבונה האינסטרומנטלית
פערי הכנסה 4	על החיים הפוליטיים 6-7,
פרדיגמת המכשירים 5	11
פרוסט, מרסל 67	השתתפות פוליטית 7-8, 11,
פרידריך, קספר דוד 66	88, 40
פרנקפורט, הארי מד	התאגדויות חלקיות 76, 86
פשיזם 51	וטכנולוגיה 5
	ופיצול 90
צדק מא, מט, 49	ותבונה אינסטרומנטלית 6-7
פרוצדורלי כד, 35, 39	חופש פוליטי 8
ציביליזציה תעשייתית 72	של הכרה שוויונית כז, 36, 38

רייך, צ'רלס 60	ציור 48, 63-64, 66, 101
רילקה, ריינר מריה 68, 66, 64	קאנט, עמנואל מה, 22
אלגיות דואינו 68, 64	על היופי 49
שירים חדשים 68	קהילה טז
רלטיביזם טז, נג, נו, 10	אתוסים קהילתניים כט, לב
כאקסיומה 13	והאינדיבידואל יז, כג-כד, ל, 58
כטעות 11	ומדינה כו-כח, ל
כעמדה מוסרית 13, 10	כטוב סובסטיביבי כג, כה-כו,
רלטיביזם רך 14, 17, 29-30	כח
בסיס מוסרי 17, 35	משמעות אינסטרומנטלית 33,
הריסת עצמו 28-29	89, 45
התנגדות 14	קונסטבל, ג'ון 101
ואותנטיות 13	קימליקה, ויליאם 14
וסובייקטיביזם מוסרי 14	קיפוד מב
רפואה	קיפרס, רונלד נד
אחיות לעומת מומחים 5	קירקגור, סרן 3
גישה טכנולוגית 5, 81	קנדה 90-91
רציונליות 4, 79	קוויבק נ
ביורוקרטית 74	קנדי, פול 101
כאידיאל 79	קפיטליזם 84
מנותקת 77-78	
	דחיקת הדברים הקבועים
שאפטסברי, אנתוני אשלי קופר, הרוון	היציבים לטובת סחורות
מז' 49, 97	באיכות ירודה 5-6
שוויון (ראו גם דמוקרטיה) 39-40	וסביבה 73
שונות (ראו הבדל)	יעילות 74
שוק (ראו גם כלכלה; קפיטליזם)	מיגורו 59
הגבלת יעילותו 84	קריירה כייעוד 13
וחברה תעשייתית 83-84	
חוסר ישע כלפי כוחות השוק	רביתרבותיות כז, נ, 29, 38
והמדינה 6, 86, 90	ודונות רכה 7-8, 85
חיווק האטומיום	רולס, ג'ון נב
והאינסטרומנטליזם 85,	רוסו, ז'אן ז'אק 20-21, 37, 97, 99
91	האמנה החברתית 52
השאיפה לחיסולו 6, 83	על תחושת הקיום ומוסר 48

91, 89, 85	שחזור ז, ט, יג-טו, כה, לד, לו, מט,
והאדרת הטכנולוגיה 72, 5	18
והגשמה עצמית 41	שטחיות וצרות אופקים 31
והברה טכנולוגית 74-76, 83,	שיקספיר, ויליאם 63
102	שילר, פרידריך 50
והיים רגילים 79	שינוי חברתי 4, 16, 35, 44
והירות 7, 77	ומוסר 15, 97
וסביבה 69, 73, 76-77	מוטיבציה אימוסרית 16, 97
וקפיטליזם 74-75	שירה 48, 63-68, 70
ורפואה 5, 81	שירים חדשים (רילקה) 68
ושינוי חברתי 15	שכנוע 55
ושליטה 71, 73-74, 77, 79-80,	שלי, פרסי ביש 65
82	שליטה 71, 73-74, 77, 79
כלוב ברזל ט, 6, 75-76	וטכנולוגיה 82, 102
מוטיבציה אימוסרית 16	ותבונה אינסטרומנטלית 71,
עליונותה 4-7	82, 74-77, 79-80, 82
קקוקע עצמי 41	על הטבע לד, 72, 102
שחזור 74, 78-80, 82	התשוקה לשליטה 80
תפקידה הראוי 6	שפה מו, 25-26
תורת האישיות מד	מעודנת י-יא, 62-70
תחושת הקיום 21, 97	של הדהוד אישי 69
תיאוריות הפחתה לג-לה, נד	שפת האמנות 63-67
תיקון עולם טו	
תלות 12	תבונה 31
תנועת היכולת האנושית 45-46	אמות מידה 15
התקופה הרומנטית יא, טו, לה, 19,	ואותנטיות 14-15
76, 72, 70, 65	ומוסר 14
תרבות	תבונה אינסטרומנטלית (ראו גם עמדה
מודרנית 9	אינסטרומנטלית) ח-ט, 4
שוני תרבותי כה, ל, נ-נא	האפלת התכליות 8
תרבות האותנטיות (ראו גם	היבטים נדיבים 80-81
אותנטיות) 39	השלכותיה על החיים
אידיאל האותנטיות 54-55	הפוליטיים 6-7
גינויה 60-61	התנגדות לה 76
מתח מכונן 54, 58-60	ואוטומיזם מו, 45, 73-79, 82,

תרבות הנרקיסיזם (לאש) 11-12, 54	מתנגדיה לעומת חסידיה 54-57,
האם תרוה יא	61-60
תשתיות ערכיות של עמדות	עבודה של שחזור 55
פילוסופיות ה, מד	שיפור יישומה בפועל 55

